

Simboliai Simono Daukanto veikaluose

ELVYRA USAČIOVAITĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Elvyra.Usaciovaite@lkti.lt

Straipsnyje tiriama lietuviškos tapatybės problematika, perteikta simboliškai XIX a. pirmosios pusės istoriko Simono Daukanto darbuose. Atskleidžiama pagrindinių jo sukurtų simbolių susiformavimo aplinkybės, šaltiniai ir prasmė. Ypač kreipiamas dėmesys į prancūzų filosofo Jeano Jacqueso Rousseau įtaką Daukantui, ne kartą jau konstatuotą Lietuvos tyrinėtojų. Straipsnio autorė šį supratimą pagrindžia naujais faktais – pagilina.

Esminiai žodžiai: Simonas Daukantas, miškas, bruknelė, lietuvi, pilys, Jeanas Jacquesas Rousseau, tautos būdas, papročiai.

Įvadas

Simonas Daukantas (1 pav.) – vienas iš žymiausių lietuvių kultūros veikėjų susilaukė įvairių tyrinėjimų. Tačiau simbolizmas Daukanto veikaluose nagrinėtas nedaug. Nors miško aprašymu grožėjosi, jį citavo ne vienas tyrėjas. Yra nustatyta Lietuvos tapatinimo miškui reikšmė. Be to, pasak literatūrologo Sauliaus Žuko, galima pateikti ir tam tikrą priešpriešą tarp miško ir Daukanto pavaizduoto rūtų darželio, puoselėto Lietuvos kaime. Pastarasis simbolizavo moteriško švelnumo, ištikimybės, susilaikymo – aukštos dorovinės kultūros – broožus, o miškas – lietuvišką charakterį, vyrišką jėgą, narsumą, ištvermę¹. Paulius Subačius senovės girių vaizdinį kildino iš XVIII a. žavėjimosi civilizacijos nepaliesta

gamta, o bruknelės, kaip lietuvių kalbos, simbolių siejo su amžinai žaliuojančiu augalu: gyvybę teikiančios galios ir skaistumo prasmėmis. Šią antrąją reikšmę lėmęs senas paprotys kaime iš bruknienojų pinti nuotakai vainiką žiemą, vietoj vėlyvesnių tam pačiam tikslui naudotų rūtų².

Norint geriau suprasti Daukanto sukurtų (miško ir kitų) simbolių prasmę, reikia apžvelgti istorines aplinkybes ir pasaulėžiūrą, t. y. ir epochos, ir paties Daukanto pasaulėžiūrą.

Istorinis laikotarpis

Daukantas (1793–1864) savo darbus parašė XIX a. pirmoje pusėje. Tai laikotarpis po Lietuvos ir Lenkijos bendros valstybės padalijimo tarp Rusijos, Austrijos ir Prūsijos. Beveik visa Lietuva, išskyrus Užnemunę,

1 Žukas, S. *Simonas Daukantas*. Kaunas: Šviesa, 1988, p. 146, 152.

2 Subačius, P. *Lietuvių tapatybės kalvė*. Vilnius: Aidai, 1999, p. 42–43, 120.

buvo prijungta prie carinės Rusijos imperijos. Toks svetimos teritorijos prijungimas tarptautinės teisės požiūriu yra neteisėtas, vadinamas aneksija ar okupacija. Atsidūrusi carinės Rusijos sudėtyje, Lietuva prarado administracinį, visuomeninį, švietimo ir kultūrinį savarankiškumą. Jos žemės imtos laikyti Rusijos provincija, vadintos nebe savo istoriniu vardu – LDK, bet teritoriniu Rusijos vienetu – Vakarų arba Šiaurės Vakarų kraštu. Jame buvo vykdoma rusifikacija. Naikinamas to krašto savitumas, diegiamas pravoslavų tikėjimas (uždaromos katalikų bažnyčios, vienuolynai, vietoj jų steigiamos stačiatikių cerkvės; cenzūruojami katalikų kunigų pamokslai), cenzūra taikoma ir lietuviškiems spaudiniams bei knygoms. Nuo 1831–1832 m. vietos įstaigose įvesta privaloma rusų kalba, svarbiausi kadrai skiriami iš Rusijos, 1832 m. uždarytas Vilniaus universitetas, sumažėjo vidurinių ir pradžios mokyklų skaičius, o likusiose dalykai dėstomi rusiškai³. Okupacija atsiliepė ir kaimo valstiečių gyvenimui. Žinovų teigimu, baudžiava Rusijos imperijoje nesiskyrė nuo vergovės⁴.

LDK polonizacijos požymiai

Ano meto Lietuvos specifiką lemia, kad iki Rusijos okupacijos LDK teritorijoje oficialiai vartota lenkų kalba, viešajame gyvenime ji įsitvirtino dėl Lietuvos glaudžių ryšių su Lenkija ir bendros unijinės valstybės, kurioje LDK valdantis luomas – bajorai, – nors laikė save lietuviais, kalbėjo ir rašė lenkiškai, buvo priėmę bendrą su

1. Simono Daukanto portretas (dail. Jonas Zenkevičius. Paveikslo originalas saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute).

lenkais tvarką ir papročius. Tokia dviguba tapatybė (*gente lituanus, natione polonus*) jiems buvo norma⁵. Lenkų kalbą vartojo ir dvasininkai bažnyčiose. O Lietuva buvo agrarinė valstybė – daugumą gyventojų sudarė lietuvių valstiečiai. Jie buvo beteisiai baudžiauninkai savo valstybėje.

Taip susidarė situacija, kai per kelis šimtmečius dėl Lietuvos valdančiųjų susijungimo su Lenkija niveliavosi vietinis lietuviškas savitumas – administracijai, švietimui, kultūrai tapus lenkiška. Negana to, kaip minėta, po trečiojo padalijimo užliejo okupacinė carinės Rusijos banga, toliau naikindama LDK savitumą. Taigi matome sudėtingą Daukanto gyvenamą laikotarpį, kai Lietuvos specifiskumas buvo nuplautas vienos po kitos persidengusių bangų.

3 Aleksandravičius, E., Kulakauskas, A. *Carų valdžioje: XIX amžiaus Lietuva*. Vilnius, 1996, p. 73–76.

4 Lebedys, J. *Simonas Stanevičius*, Vilnius: valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, p. 162.

5 Brazaitis, J. *Raštai*. Chicago: Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1980, T. 1, p. 407.

Epochos ir Daukanto pasaulėžiūra

Apšvietos (kitaip Švietimo) epocha – tarp-tautinis XVII–XVIII a. kultūrinis ir socialinis judėjimas, Lietuvoje dar tęsėsi XIX a. pirmoje pusėje. Apšvieta prioritetu kėlė protą – savarankišką individo mąstymą, sprendžiant problemas, kritiškai vertinant autoritetą, pasisakant prieš dogmatizmą ir prietarus. Labai svarbios buvo dvi filosofinės kryptys: racionalizmas, besirėmęs grynu mąstymo principu, pasitelkęs dedukcijos metodą, (panašiai matematikai, kai tiesos išvedamos iš kelių aksiomų), pasaulio sąrangą laikęs pažinia. Kita kryptis buvo empirizmas, pažinimo pagrindu laikęs juslinį patyrimą⁶. Iš empirizmo išsivystė materializmas, pozityvizmas, sensualizmas. Pritaikius gamtos tyrimui matematiką, suklestėjo mokslai, imta tikėti pažanga. Ano meto filosofai reiškėsi įvairiose srityse, be matematikos, fizikos, jie gilinosi į istoriją, apmąstė valstybės raidą, dirbo kaip diplomatai, rašytojai, kompozitoriai. Pavyzdžiui, žymiausias Prancūzijos Apšvietos atstovas Voltaire'as (1694–1778) rašė istorinius veikalus, romanus, dramas, papročių tyrinėjimus, turėjo tikslą pagal savo grožinius kūrinius sukurti prancūzų tautos epą, kuris iki jo laikų neišliko. Be to, kritikavo visuomenės tvarką valdant Liudvikui XV, kurio garsus posakis „Po manęs kad ir tvanas“ gerai atspindėjo aristokratų abejingumą valstybės ir tautos likimui Prancūzijoje.

Socialiniu požiūriu Apšvietos epocha pasižymėjo tuo, kad iškilo naujas visuomenės sluoksnis – buržuazija, besirėmusi ūkiniu

vystymusi, reikalavusi laisvės amatams, verslui, prekybai. Tai siejosi su pilietinių teisių plėtra. Anglijoje dar XVII a. buvo priimti svarbūs tos srities dokumentai, JAV XVIII a. – 1776 m. – garsusis žmogaus teisių aktas „Virginia Bill of Rights“, skelbęs visų žmonių prigimtine teisę į gyvenimą, laisvę, įgyti bei išlaikyti nuosavybę, siekti saugumo⁷.

Vystėsi valstybės filosofija, šioje srityje buvo suformuluoti tokie demokratijos principai kaip: 1. Visuomenės sutartis, kai valdžia remiasi sutartimi tarp visuomenės ir valdymo institucijų; 2. Liaudies suverenitetas – valstybinė valdžia priklauso liaudžiai; 3. Valdžių padalinimas, kai, siekiant išvengti piktnaudžiavimo, valdžia paskirstoma priešingiems – vienas kitą kontroliuojantiems organams, 4. Reikalavimas, kad visi gyventojai demokratiškai dalyvautų valdyme. Šiuos klausimus apmąstė ir minėtą visuomenės sutartį bei iš to kylantį liaudies suverenumo klausimą pagrindė Jeanas Jacquesas Rousseau (1712–1778). Jo manymu, tobula demokratija galima nedidelės teritorijos valstybėje, kur nesunku rengti tautos susirinkimus, kur visų gyventojų papročiai paprasti, o piliečiai pagal turtą ir teisę yra lygūs⁸.

Taigi tyrinėtojų nurodytas S. Daukanto istoriniuose darbuose nuolat minimas pilietinės laisvės klausimas neabejotinai sietinas su Apšvietos mąstytojų darbais ir autoriaus rūpesčiu dėl okupuotos Tėvynės ir lietuvių baudžiauninko padėties. Tikėtina, jog, skaitant švietėjų kūrinius, Daukantai taip pat galėjo kilti mintis sukurti jei ne tautos epą, kaip to siekė Volteras (grožine

6 Kunzmann, P., Burkard, F. P., Wiedmann, F. *Filosofijos atlasas*, vertė G. Sodeikienė, mokslinis red. T. Sodeika, antras leidimas. Vilnius: Alma littera, 1999, p. 103.

7 Kunzmann, P. ir kt. *Filosofijos atlasas*, p. 103.

8 *Ten pat*.

kūryba Daukantas ne itin žavėjosi⁹), tai bent epinį istorinį pasakojimą, kuris, jo manymu, būtų žymiai naudingesnis vietos skaitytojams.

Apšvietos idėjos Daukantą pasiekė per mokslą, ypač per Vilniaus universitetą. Iš pradžių mūsų istorikas mokėsi bernardinų Kretingos, dominikonų Žemaičių Kalvarijos pradinėse mokyklose, po to – Vilniaus gimnazijoje; o 1816 m. įstojo į Vilniaus universitetą. Iš universiteto laikų liko toks amžininkų liudijimas. Kartą Daukantas dalyvavo Mišiose vienoje Vilniaus bažnyčioje. Čia kunigas sakė pamokslą lenkiškai, kurio nesuprato šalia Daukanto stovėję paprasti žmonės. Išėję iš bažnyčios, jie tarp savęs kalbėjosi, kad netinkami vadovai – kunigai, kad nėra net knygų pasiskaityti apie naudingus krikščioniui dalykus. Išgirdęs nusiskundimą, Daukantas susikrimto ir apsisprendė dirbti dėl savo žmonių¹⁰. Tyrinėtojai pažymi, kad Vilniaus universitete, kai studijavo Daukantas, buvo ryški kryptis šviesti liaudį¹¹. Todėl nutikimas bažnyčioje Daukantui buvo rimtas pretekstas imtis švietėjiškos veiklos. Svarbus šiuo atveju buvo jo gilus tikėjimas. Apie tai išliko pluoštas amžininkų liudijimų: ne tik lankė bažnyčią, pagal jos reikalavimus gyveno, bet daug meldėsi: paprastai grįždamas po kasdieninių darbų ir dažnai naktimis. Prisimenama, jog per atlaidus, vykstant procesijai, joje nešančiam

monstranciją kunigui Daukantas padėdavo – prilaikydamas jo rankas. Bičiuliavosi su dvasiškiais. Fundavo Lenkimų bažnyčios altorių (Švč. Marijos, Apreiškimo ir Šv. Jurgio) paveikslus, tos pat bažnyčios – šviestuvo stiklinius papuošimus. Vaikystėje galimybę mokytis finansiškai jam sudarė kunigas Simonas Lopacinskis¹². Turint visa tai omenyje, atsitikimą per Mišias ir po jų (skundą dėl nesuprantamo pamokslu, neturėjimo naudingų knygų), Daukantas galėjo suvokti kaip šventą pašaukimą darbuotis savo tautai. Juk aiškinti nesuprantančiam, jį mokyti reiškia gailingą artimo meilę. Auklėti liaudį išminties, gero elgesio iki tol buvo kunigų prerogatyva. Daukantas kartą nusprendęs darbuotis „dvasiškos lietuviybės dirvoje“¹³, laikėsi to visą gyvenimą, net esant nepalankioms sąlygoms. Galima prisiminti, kad jis duoną pelnė valdininko darbu: iš pradžių dirbo Rygoje generalgubernatoriaus kanceliarijoje, vėliau imperijos sostinėje Peterburge – Valstybės Senate. Visą dieną eidavo tarnybą, o vakarais – laisvas valandas skyrė Lietuvai – rengė reikalingas knygas. Iš viso jų parašė per 20, – tai ne tik autoriniai darbai, bet ir jo sudaryti, išversti iš kitų kalbų veikalai, vadovėliai¹⁴. Tarp jų – parengta maldaknygė (246 puslapių). Taip pat *Epitome Historiae Sacrae* – Šventosios istorijos vertimas. Dažną savo paruoštą praktinio turinio knygelę vadino pamokslu. Pvz., „Pamokslas apie sodnus arba daigynus, vaisingų medžių“, kita – „Pamokslas,

9 Laiškas (1846 m. spalio 6 d.) Vladimirui Andriejuskui, jį perspėjant neskaityti romanų, „kurie nieko gero neduoda, gaišina laiką ir temdo jauną protą“. Žr.: *Mūsų senovė*, 1922, p. 776

10 Burba, A., Silvestraitis, M. D. S. Daukanto bijografija. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos. Simonas Daukantas*. Vilnius: Viltis, 1993, T. 5: p. 265.

11 Janulaitis, A. Simanas Daukantas. Jo gyvenimas ir vargai (1793–1864). *Lietuvių tauta*, 1919, kn. 2, p. 254.

12 Burba, A., Silvestraitis M. D. S. *Daukanto bijografija*, p. 256, 257.

13 *Ten pat*.

14 Naujokaitis, P. *Lietuvių literatūros istorija*. Brooklyn: JAV LB Kultūros fondas, 1973, p. 240.

kaip girias kirsti¹⁵. Yra ir daugiau kaimui skirtų knygų apie ūkinių kultūrų auginimą: apie apynius, tabaką, pašarą, medžių sėklas, miškų veisimą. Dėmesys šiai temai atspindi fiziokratines idėjas, propaguotas XIX a. pradžioje. Buvo studijuojama literatūra, kur aiškinamos agrarinės užsienio naujovės. Vėliau įsteigta agronomijos katedra Vilniaus universitete. Vietos autoriai, rašę lenkiškai, skatino ūkininkus tobulinti žemės apdirbimo būdus ir taip vystyti krašto pramonę¹⁶. Daržininkystė buvo dėstoma disciplina ano meto mokykloje. Daukantas ją įsisavino mokydamasis Žemaičių Kalvarijoje¹⁷. Todėl turėjo kompetenciją tas žinias skleisti. Taip pat jis ruošė lotynų kalbos vadovėlius ir antikinų autorių vertimus. Parengė mokymo priemonę „Prasmas lotynų kalbos“, išvertė graikų rašytojo Kornelijaus Nepoto biografinius pasakojimus apie senovės karvedžius, taip pat – Fedro pasakėčias.

Atrodytų, kam reikia kaimo žmogui skaityti šias knygas. Bet pratarėse Daukantas pabrėžia didelę jų auklėjamąją vertę. Fedro pasakėčių įžangoje pažymi, kad romėnų pasakojimai yra svarbūs ne tik suaugusiems, bet ir vaikams. Jis rašo: „<...> rasis ir tokių bernelių, kurie, gindami avėles ganyti, kiš į antį tą mano mažą knygele ir tenai, ant akmenėlio sėdę, skaitys, kaip romėnų vilkai, avys ir šunys tarp savęs bylojo. Tie aiškiai ras sau tenai pamokslą, kaip sviete elgtis, kaip doru ir išmintingu pasto-

ti¹⁸. Reikia prisiminti, kad Antikos autorių knygas Daukantas vertė ir publikavo vėlgi veikiamas Apšvietos epochos, kai dar nuo Renesanso laikų buvo įsitvirtinęs požiūris, jog išsilavinusio žmogaus priedermė – antikinės klasikos pagrindų išmanymas. Tad mokykloje gyvavo tradicija mokyti vaikus lotynų kalbos, nuo mažens vesti juos į Antikos herojų pasaulį. Tyrinėtojai nurodo Vilniui anuo metu būdingą neohumanizmą arba neohelenizmą, t. y. naują atsigrėžimą į Antiką¹⁹. Vadinasi, ir pats Daukantas pagarbą Antikai išsinešė iš mokyklos ir universiteto. Jo asmeninėje bibliotekoje vėliau buvo rasti žymiausi Antikos kūrėjai net po kelis leidimus²⁰.

Visų Daukanto darbų nevardysim, kadangi labiau už kitus mums svarbūs jo istoriniai veikalai, dėl juose randamo šio straipsnio objekto – Daukanto sukurtų simbolių.

Dar nebaigęs universiteto, 1822 m., trokšdamas auklėti kaimo žmogų, jis parašė pirmą savo istorinį veikalą „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“.

Tačiau ši knyga, jam gyvam esant, nebuvo išleista. Plito nuorašais, kuriuos pasidarydavo Lietuvos inteligentai. Daukantas Lietuvos istoriją pildė, parašė dar tris jos variantus. Plačiausia yra prieš 1836 m. sukurta „Istorija žemaitiška“ (rankraštis turi 1102 p.)²¹, mažesnis apimtimi yra 1850 m.

15 Daukantas, S. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, p. 393, 417.

16 Jučas, M. *Baudžiavos irimas Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1972, p. 43–45.

17 Merkys, V. *Simonas Daukantas*. Antras papildytas leidimas. Vilnius: Vytury, 1991, p. 24.

18 Daukantas, S. *Rinktiniai raštai*, p. 285.

19 Viliūnas, D. *Filosofija Vilniuje XIX amžiaus pirmoje pusėje*. Vilnius, 2014, p. 257; Žukas, S. *Simonas Daukantas*, p. 51.

20 Lebedys, J. *Lituanistikos baruose*. Vilnius: Vaga, 1972, p. 315.

21 Bončkutė, R., Subačius, G. Simono Daukanto „Istorijos žemaitiškos“ rankraščio ir publikavimo istorija, *Daukantas, S. Istorija žemaitiška*. Vilnius, 1995, T. 2, p. 452–453.

parašytas „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“. Jie taip pat dienos šviesos neišvydo – „Istorija žemaitiška“ išleista visa, o „Pasakojimas“ dalimis – po Daukanto mirties. Pats autorius 1845 m. Sankt Peterburge paskelbė savo istorinį veikalą „Būdas senovės lietuvių–kalnėnų ir žemaičių“. Tyrinėtojai jį vadina Lietuvos kultūros istorija²², arba vienintele Lietuvos feodalizmo kultūros istorija²³. Nors šioje knygoje bandoma parodyti ne tik feodalizmą, bet ir priešistorę. Iš pradžių aprašoma ikirikikščioniška Lietuva: gyvenamoji aplinka, žmonių išvaizda, apranga, senoji religija, valgis, užsiėmimai, tik vėliau – valstybinė ekonominė, administracinė tvarka: valdovai, valdininkai, įstatymai, teismai, atlyginimo papročiai, krašto gynyba, pinigai, Lietuvos prekyba su kitomis šalimis. Žodžiu – šioje knygoje parodoma lietuviškų papročių (plačiąja prasme) visuma – ekonominių, socialinių, dvasinių papročių. Pabrėžiamas jų savitumas. Visa tai priešpastatoma Daukanto gyvenamam metui – XIX a. pirmajai pusei, kai jokio lietuviškumo viešajame gyvenime nebebuvo, jo pėdsakai buvo išnaikinti. Pavyzdžiui, okupuotoje šalyje taip pat vyko eksportas, tačiau pelnas iš jo atitekdavo ne vietos gyventojams, bet valdžioje esantiems svetimiesiems. Todėl, kalbėdamas apie praeityje žemaičių krašte klestėjusią prekybą su užsieniu, istorikas sušunka: „Ak kur dingot aukso amžiai, tos laimės dienos“²⁴.

Tokiu būdu išdėstydamas senosios Lietuvos papročių visumą, Daukantas nustatė

22 Naujokaitis, P. *Lietuvių literatūros istorija*, p. 244, 246.

23 Merkys, V. *Simonas Daukantas*, p. 110.

24 Daukantas, S. *Istorija žemaitiška*. Vilnius: Vaga, 1995, T. 1, p. 127.

lietuviškos tapatybės bruožus. P. Subačiaus žodžiais, Daukantas įvykdė maksimalią tautiškumo požymių akumuliacijos ir tautos tęstinumo įteisinimo programą²⁵. Dėl to jo įtaka buvo ypač didelė tautinio atgimimo žadintojams XIX a. antroje pusėje, – Lietuvos istorija besirėmusiems „Aušros“ laikraščio leidėjams, tarp jų Jonui Basanavičiui, kuris vėliau Daukanto argumentais grindė savo samprotavimus apie lietuvių kilmę iš trakų²⁶.

Kalbamoje knygoje – platus skyrius apie baltų religiją. Išaiškinti pagonišką religiją Daukantui nėra atskiras tikslas, jį aprašoma, kaip lietuvių archajinių laikų savitas bruožas, šalia kitų ypatybių – ūkiinių, ekonominių, administracinių. Senąsias religines praktikas vaizdavo apibendrintai. Nerasdamas užtektinai žinių rašytiniuose šaltiniuose, senovės lietuviams pritaikė kitų baltų aprašymus – prūsų, sūduvių ir panašiai. Jo rekonstruotus dievus ir kultą įvertino mitologas Norbertas Vėlius, nurodydamas istorinius rašytinius šaltinius ir ano meto autorius, kuriais rėmėsi Daukantas, taip pat sukauptos medžiagos panaudojimo pobūdį. Jis visus baltus tapatino su lietuviais, pastariesiems priskyrė net žinias apie skitus, getus ir kitas senovės tautas²⁷. Atskirų baltų tuomet neskyrė ne vien Daukantas, bet ir kiti autoriai²⁸, nebuvo ištirta etnogenezė. Dabar mes žinome, kad, norint moksliskai analizuoti senovės baltų religiją, būtina derinti skirtingų mokslų – istorijos,

25 Subačius, P. *Lietuvių tapatybės kalvė*, p. 196.

26 Brazaitis, J. *Raštai*, p. 407–408.

27 Vėlius, N. Simonas Daukantas (1793–1864). *Lietuvių mitologija*. Vilnius: Mintis, 1995, T. 1, p. 141–146.

28 Kalnietis, P. *Žemaičiai: XX a.–XXI a. pradžia*. Vilnius: Mintis, 2012, p. 37–74.

etnografijos, kalbotyros, folkloristikos, religijotyros, archeologijos – faktus. Neturint šių humanitarinių mokslų pagrindų arba remiantis tik viena kuria sritimi, pvz., folkloristika, objektyvus senosios religijos atskleidimas neįmanomas. Daukantas suprato ir taikė šį įvairių duomenų derinimo principą. Istorinių šaltinių žinias apie apėigas jungė su savo meto etnografiniais papročiais, tautosaka. Dievų vardams, švenčių pavadinimams, kitoms sąvokoms atskleisti naudojo lietuvių kalbos duomenis. Jo sąsajas su folkloru yra aptaręs Kazys Grigas²⁹. Lingvistinius Daukanto samprotavimus Vėlius pavadino naiviomis etimologijomis³⁰. Tai yra teisinga, tačiau reikia turėti omenyje, kad XIX a. pirmoje pusėje lietuvių kalbą, kaip ir kitas išvardytas sritis, laikyti šaltiniu aiškinant praeitį, buvo pažangu³¹. Suprantama, iki mūsų dienų tyrimų metodika jau kita, ištobulėjusi. Apskritai tuo metu Lietuvoje minėtų sričių kaip mokslo disciplinų dar nebuvo, jos tik formavosi, imta rinkti medžiaga. Tai pasakytina ne tik apie tokias specifines šakas kaip archeologija, folkloristika, etnografija, religijotyra, bet ir istorija. Tuometė netobula metodika (tiksliau jos nebuvimas) lėmė analogišką Daukanto mokslinį lygmenį. Prisiminkime, kad Daukantas buvo apskritai pirmasis autorius, apie senąją lietuvių religiją rašęs lietuviškai. Iki jo tai daryta lotynų, vokiečių ir lenkų kalbomis. Tad to pirmtakas Daukantas lietuviškus terminus bei sąvokas kūrėsi pats, rinko įvairialypę medžiagą,

pagal ją rekonstravo archajinius lietuvių papročius, t. y. darbavosi, apribotas savo epochos pasiekimų. Todėl kai kurie Daukanto teiginiai šiandien įdomūs mokslo raidos ir kultūrologiniu požiūriais. Būtent į pastarąją reikšmę mes kreipiame dėmesį šiame straipsnyje.

Rusoizmo požymiai

Lietuvių literatūrologai ir istorikai jau yra atkreipę dėmesį į garsaus prancūzų filosofo Jeano Jacqueso Rousseau. darytą poveikį Daukantui. Būtent iš jo mūsų istorikas perėmė mintį apie laimingą ir laisvą gyvenimą protėvių laukinėje gamtoje – neliestose giriose, tos laimės išnykimą susiedamas su LDK diduomenės lietuviškų tradicijų atsižadėjimu, naujų (lenkų, gudų, vokiečių) papročių perėmimu. Visa tai kartu su Lietuvos–Lenkijos 1569 m. Unija bei lenkiškos tvarkos Lietuvoje įsigalėjimu paskatino Lietuvos valstybės susilpnėjimą³².

Bronius Genzelis monografijoje „Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje“ konstatuoja, kad Lietuvos romantikai kartu buvo ir švietėjai. Tad Daukanto veikaluose ryškios švietėjiškos idėjos ir romantizmo bruožai. Šios dvi srovės persipynusios ir Rousseau filosofijoje. Genzelis pabrėžia ypatingą Daukanto pasiaukojimą lietuvių liaudies švietimui: „Tik supratęs savo darbo prasmę ateinančioms kartoms, žmogus gali taip aukotis, kaip aukojosi Daukantas“³³.

Vytautas Merkys parašė Daukanto biografiją, apžvelgė jo gyvenimą, studijas Vilniaus universitete, profesūrą, ypač

29 Grigas, K. Beletristinio ir mokslinio stiliaus pradai Simono Daukanto „Būde“. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, T. 5, p.133.

30 Vėlius, N. Simonas Daukantas, p. 141–146.

31 Žukas, S. *Simonas Daukantas*, p. 141.

32 Brazaitis, J. *Raštai*, p. 412–414.

33 Genzelis, B. *Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje (XIX a.)*. Vilnius: Mintis, p. 13, 61, 65.

Igno Onacevičiaus, Igno Danilavičiaus, Gotfriedo Ernesto Grodecko įtaką. Įvertino Rousseau poveikį, patirtą per Daukanto naudotus kitų Apšvietos autorių, tokių kaip Augusto Friedricho Ferdinando Kotzebue, Augusto Ludwigo Schlözerio, Johanno Voigto, Nikolajaus Karamzino istorinius veikalus. Jie visi daugiau ar mažiau lietė baltų praeitį. Be to, Merkys nurodo vokiečių filosofą Johanną Gottfriedą Herderį, kėlusį užmirštų tautų kūrybinę vertę, susižavėjusį lietuvių liaudies dainuojamąją poeziją, ją gretinusį su geriausia Antikos pavyzdžiais. V. Merkys apibūdina Sankt Peterburgo bičiulius: dėstytoją iš studijų metų Onacevičių, bibliografą, leidėją ir vertėją Vasilijų Anastasevičių bei kitus. Daugiau dėmesio skiria Daukanto bajorystės klausimui, aptarti jo istoriniai veikalai. Daukanto sukurtą menišką senovinio miško vaizdą biografas sieja su Rousseau ir Herderio propaguota, civilizacijos nesugadinta žmogaus ir gamtos harmonija.

Kitas Daukanto biografas literatūros tyrinėtojas, jau mūsų minėtas, Saulius Žukas, tęsdamas Merkiio nusakytas Daukanto gyvenimo ir mokymosi sąlygas, pažymi Vilniaus universiteto, kuriame studijavo Daukantas, reikšmę: XIX a. pradžioje čia buvo žinomi pažangiausi Europos mokslo pasiekimai, kilo domėjimasis ir Lietuvos istorija, skambėjo Apšvietai būdingas žmogaus išlaisvinimo iš baudžios klausimas. Daukanto darbuose lietuvių valstiečio pavergimas minimas nuolat³⁴. S. Žuko manymu, istoriko sukurtam miško įvaizdžiui reikšmės galėjo turėti nuo viduramžių besitęsianti Europinės literatūros tradicija

sakralizuoti laukinę gamtą. Taip pat – Romantizmo epochoje paplitęs peizažinis, arba anglų, parkas, kuriame atskirai augantis medis laikytas laisvo individo simboliu, o griežtai simetriškai suplanuota dvaro aplinka – tironijos metafora. Daukanto tėvas dirbęs dvaro eiguliu, todėl istorikas jungė savus girios stebėjimus³⁵ su perskaičytais literatūroje, ir nebūtinai tai buvusi J. J. Rousseau įtaka³⁶. Prie miško įvaizdžio susiformavimo Daukantui prisidėjęs gilinimasis į istorinius šaltinius, konkrečiai – į kryžiuočių kelių aprašymus.

Be abejo, šiems teiginiams galima pritarti, išskyrus prielaidą, kad Daukantą paveikė ne tiek Rousseau idėjos, kiek ankstesnioji literatūra, taip pat – parkų planavimo tradicija. Rousseau ir Daukanto teiginių palyginimas vėliau šiame straipsnyje pasitelkiamas įrodyti Rousseau įtakai. Įdomi Žuko mintis dėl Daukanto pasinaudojimo kryžiuočių kelių aprašymais, kuriant miško vaizdinį. Yra žinoma, kad visą šį istorinį šaltinį³⁷ Daukantas nusirašė ranka. Tai – XIV–XV a. pradžios kryžiuočių žvalgų sudarytas šimto kelių ir takelių į Lietuvą aprašymas, – savotiškas žinynas, kuris turėjo padėti kryžiuočių kariuomenei nepasiklysti miškingame krašte. Nebuvo tuo metu kito kopijavimo būdo. Todėl mūsų istorikas nusirašė daug senų šaltinių. Atliko milžinišką darbą. Galima tuo akivaizdžiai įsitikinti, pamėmus į rankas jau šiomis dienomis – 2015 m.

35 Girios vaizdiniai susiformuoti įtakos turėjusi tėvo girininko specialybė nurodyta ir kn. Merkys, V. *Simonas Daukantas*, p. 16.

36 *Ten pat*, p. 143–146.

37 Die litauischen Wegeberichte. *Scriptores rerum prussicarum*, hrsg. Von Th. Hirsch, M. Töppen, E. Strehle, Bd. 2, Leipzig, 1863.

34 Žukas, S. *Simonas Daukantas*, p. 31, 34–36, 102, 119.

išleistą Alberto Kojalavičiaus sudarytą LDK herbyną su Lietuvos giminių aprašymu³⁸. Didelio formato knyga – 809 puslapių. Ją atvertus vienoje pusėje pateikiamas autentiškas lotyniškas tekstas su herbų piešiniais, o gretimame lape – vertimas į lietuvių kalbą, dar papildomos įvadinės knygos dalys ir kiti priedai rodo šaltinio apimtį buvus mažesnę. Visgi tai – stambus darbas, kurio kopiją ranka padarė Daukantas, o rankraštį paskolino publikuoti istorikui Teodorui Narbutui, tačiau XIX a. pradžioje galimybių jį paskelbti nebuvo.

Daukanto veikalų rusoistinis pobūdis pažymimas taip pat sintetiniame veikale „Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius“³⁹. Sudarytojo ir vieno iš autorių Juozo Girdzijauskos manymu, Rousseau mintis Daukantas galėjo perimti skaitydamas jo raštus arba preromantikų, pavyzdžiui Herderio, veikalus. Pasak Rousseau, natūralus žmogus iš prigimties yra geras ir doras, nes visa, kas gera gamtoje ir žmoguje, kyla iš Kūrėjo rankų. Todėl, puoselėjant šią žmogaus prigimtį, galima pasiekti laimę, visavertį gyvenimą. Daukantas savo istoriniuose veikaluose senovės lietuvius vaizdavo panašiai: gyvendami Dievo sutvortoje natūralioje gamtoje, jie pasižymėjo tokiomis dorybėmis kaip sielos pusiausvyra, artimo meilė, darbštumas, laisvės siekis, ištvermė, drąsa ir daugeliu kitų. Lietuvių tautos nelaimės prasidėjo nuo karo su kryžiuočiais, vėliau jas padidino unija su Lenkija;

svetimšalių atnešta baudžiava – lažas nuskurdino, vargų našta prislėgė žemdirbius. Turtuoliai, naikindami natūralią dievišką aplinką (kirsdami miškus), degradavo dvasiškai – pasidavė geiduliams, lėbavimui, prašmatnybei, – nebesirūpino Tėvyne. J. Girdzijauskas pastebi, kad ne vien turinys, bet ir pasakojimo stilius, kuriam būdingas emocinis patosas, priartina Daukantą prie rusoistinių veikalų⁴⁰.

Apžvelgę tyrinėtojų mintis, šiandien skaitydami Rousseau darbus, matome, kad dar daug konkrečių dalykų tyrinėtojų liko nepastebėta. Daukantas mokėjo prancūzų kalbą ir galėjo perimti Rousseau idėjas, tiesiogiai gilindamasis į jo veikalus. Nors istoriko bibliotekoje po mirties šio švietėjo raštų nerasta, bet galėjo juos skolintis iš idėjos draugų Onacevičiaus, Anastasevičiaus arba įsigyti. Iškilus pavojui, galėjo juos sunaikinti, ypač per sukilimą⁴¹ ar pajutęs grėsmę dėl savo veikalų *Būdas*. Mat yra žinoma, kad 1845 m. išleistas, cenzūros aprobuotas po dešimties metų šis darbas pateko į valdžios nemalonę, buvo įtrauktas į draudžiamų platinti knygų sąrašą dėl teiginių apie senovės lietuvių drąsą kovą už savo laisvę prieš gudus. Užkliuvo ir kitos veikalų vietos⁴². Kadangi knyga išleista su slapyvardžiu Jokūbas Laukys, aiškintasi tikroji autoriaus tapatybė. Merkio manymu, Daukanto išvykimas tuo metu iš Varnių vyskupo Valančiaus rezidencijos gyventi į Kuršą reiškė bėgimą nuo carinio persekiojimo⁴³.

38 Kojalavičius-Vijūkas, A. *Šventasis Lietuvos Didžiosios kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, vertė S. Narbutas. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2015.

39 *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

40 *Ten pat*, p. 183, 184, 187

41 Amžininkų liudijimu, daug savo knygų Daukantas sudeginęs. Žr.: Burba, A., Silvestraitis, M. D. Medžiaga S. Daukanto biografijai, p. 279.

42 Merkys, V. *Simonas Daukantas*, p. 163.

43 *Ten pat*, p. 165.

Galima dar pastebėti ir tai, kad Daukantą, turintį juridinį pasiruošimą – Vilniaus universitete įgytą teisių magistro laipsnį, labai domino Apšvietos mąstytojų, tarp jų Rousseau, filosofiniai traktatai apie valstybę, tokie kaip „Samprotavimai apie žmonių nelygybės kilmę ir principus“, „Apie visuomenės sutartį“, kuriuose aptariama valstybės valdymo kilmė, formos, teisėkūra, brėžiami bendrabūvio pamatai pirmykščiais laikais, kai įstatymų dar nebuvo⁴⁴. Be abejo, jis turėjo būti susipažinęs ir su Rousseau paskelbtais svarstymais apie Lenkijos ir Lietuvos valstybės ateitį, patarimus, kaip atsispirti prieš imperijos siekius⁴⁵.

Gilinantįsi iki šių dienų tyrinėjimus, paaiškėjo, kad daugiau dėmesys buvo kreiptas į girios ir bruknelės simbolius (nors dar ne visi jų prasmės aspektai yra atskleisti). O kiti Daukanto simboliai – lietuvės motinos ir pilių simbolika – liko nenagrinėti. Dėl to šio straipsnio tikslas – tirti visus išvardytus Daukanto simbolius, nusakyti jų prasmę. Tai darant verta detaliau palyginti Daukanto ir Rousseau tekstus, naudojantis lyginamuoju metodu.

Girios simbolika

Nuo archaikos – priešistorinių laikų – pradedama knyga *Būdas*: aprašoma lietuvių

44 Rousseau socialiniams klausimams skirti traktatai išleisti Lietuvoje: Ruso, Ž. Ž. *Rinktiniai raštai*, vertė L. A. Skūpas. Vilnius: Mintis, 1979.

45 Šis tekstas mūsų dienomis publikuotas Lietuvos kultūros tyrimų instituto specialistų, jį vertė V. Aleksandravičius, komentarus pateikė D. Viliūnas. Žr.: Rousseau, J. J. Pastabos Lenkijos valdymui ir numatomi jos reformai. Viliūnas, D., Aleksandravičius, V. *Jeanas-Jacquesas Rousseau ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016, p. 43–113.

etnogeneze, klimatas, gyvenamoji vieta. Jei palygintume su Rousseau mintimis, mąstoma panašiai, išreiškiant jas, pasitelkiant beveik tas pačias formuluotes.

Štai Rousseau savo veikale „Apie visuomenės sutartį“ nurodo, kad senovėje kiekviena tauta turėjo savitus dievus, skirtingus nei visų kitų tautų dievai; pirmykštei visuomenei būdingą teokratinį valdymą⁴⁶, archajinė religija ją išpažįstančiai tautai atstojo įstatymus⁴⁷. Daukantas į šias tezes atsižvelgė ir, norėdamas pateikti skaitytojams supratimą apie seniausią pirmą pradžią tvarką, daug dėmesio skyrė ikirikikščioniškai lietuvių religijai: aprašė dievus, jų garbinimo papročius, žynius. Jis akcentuoja seniausią – teokratinį – žynių valdymą. Rousseau vaizduoja žmones miškuose archajiniais laikais, būtent tokioje aplinkoje skleidėsi lietuvių gyvenimas, jų tikėjimas. Pvz., Rousseau traktate „Samprotavimas apie žmonių nelygybės kilmę ir principus“ skaitome, kad pirmykščiais laikais žmonių gyvenamoji vieta buvęs miškas, jo žodžiais, „Žemė palikta natūraliam derlingumui ir apaugusi tankiais miškais, kurių dar nelietė kirvis“ siūlė protėviams maistą ir prieglobstį. Kitose prancūzų filosofo cituojamo kūrinių vietose teigiama, kad pirminėje stadijoje žmonės gyveno paskirai išsibarstę tarp miškų, vėliau: „Neaprėpiami miškai virto laukais“⁴⁸.

To santrauką matome Daukanto „Istorijoje žemaitiškoje“: „Pradžioje kiekvienos tautos, lygia dalia ir lietuvių ir žemaičių, žmonys, negyvendami dar sandraugėję, bet paskyde po laukus ir girias it paukščiai,

46 Ruso, Ž. Ž. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1979, p. 252.

47 *Ten pat*, p. 254.

48 *Ten pat*, p. 71, 82, 102, 109.

pirma klajojo maitindamiesi žuvimis, paukščiais, ir žvėrimis⁴⁹.

Rousseau apie pirmąją genęžę dėsto toliau: „Viskas pradeda keistis. Žmonės iki šiol klajoję po miškus dabar jau gyvena sėsliu ir pamažu suartėja, susiburia į įvairias bandas ir pagaliau kiekvienoje šalyje sudaro atskirą tautą, kurią vienija papročiai ir tradicijos, ne kokie nors įstatymai, o vienodas gyvenimo būdas, vienodas maistas ir bendra klimato įtaka⁵⁰. Apie visuomenės raidą kalbama ir tekste toliau, nurodant, kaip iš klaidžiojimo, maisto rankiojimo ima atsirasti sėslus žmonių gyvenimas: žmonės įsikuria vargingose lūšnose, gimsta pastovūs tarpusavio ryšiai, bendravimo įgūdžiai, formuojasi tauta, kurią kol kas dar vienija ne įstatymai, bet gyvenamoji vieta, papročiai ir tradicijos – vienodas gyvenimo būdas. Būtent gyvenimo būdas (papročiai ir tradicijos) yra tai, kas patvaru, gyvuoja ilgai, amžiams slenkant.

Citata perša mintį, kad Daukantas savo pirmųjų laikų gyvenimo sampratą grindė ne vien tik Rousseau teorinėmis mintimis apie žmonijos etnogenezę, bet perėmė bei pritaikė šio filosofo terminą *būdas* papročiams ir tradicijoms nusakyti juo pavadindamas net savo istorinį veikalą „Būdas senovės lietuvių – kalnėnų ir žemaičių“. (Žodis *kalnėnai* čia atitinka šiandien vartojamą žodį – *aukštaičiai*).

Autorius ne tik *Būde*, bet ir kituose veikaluose kalba apie miškus. Pvz., *Darbuose* senoviniam miškui skirta nedaug, tik kelios eilutės. Miškai anksčiau apėmę visą kraštą – iš tolo kaip kalnai juodavę. Tankūs eglėnai, pušynai, beržynai su tarp jų išsišakojusiais

ąžuolais dangų rėmė. Girdėdavosi ganomų žirgų, jaučių balsai. Giria buvusi išvagota srauniomis upėmis. Liepynų ir uosynų viršūnės susipynusios su skroblų ir klevų šakomis nepraleido šviesos, miške net vidurdienį buvę tamsu, tik kur ne kur saulės spindulys prasimušdavęs⁵¹.

Lyginant su šiuo kelių eilučių aprašymu *Darbuose* ir anksčiau cituotu iš *Istorijos žemaitiškos*, miško vaizdas *Būde* yra labai išplėtotas – sudaro atskirą skyrių⁵². Jame pasakojama, kad priešistoriniais laikais Lietuvos teritoriją dengusi giria tartum jūra juodavo. Įvairių medžių miškai – pušynai, eglėnai, beržynai, ąžuolynai – suaugę tarpusavyje sudarė vientisą, galingą girią. Ji buvo išvagota upių ir upelių, kur nuvirtę medžiai, amžiais mirkdami, į plieną pavirsdavo. Tą vaizdą papildydavo pavandeniu nusiųtą apynių vainikai nuo krantuose augusių karklų ir alksnių. Dėl audrų bei vėtrų išversti medžiai ūksmėse vienas ant kito gulėjo, trėšė žemę: puvo seni ąžuolai, eglės, beržai, pušys, vinkšnos, uosiai, klevai. Ant tų išvartų vėl tarpo nauji stambūs medžiai – stiebėsi į viršų rankomis neapglėbiamos eglės, pušys, tankūs liepynai, klevynai, ąžuolynai. Į jų kamienus atsiremdami, augo įvairūs krūmai. Į girios tankmę negalėjo įlysti nei žmogus, nei gyvulys, nes per tankias išvartas reikėjo ropoti. Medžių šakoms virš galvos susipynus, neprisiskverbė šviesa, tokiam miške buvo tamsu net dieną. Šakų vainikai nepraleido lietaus, todėl per darganą neužlydavo,

49 Daukantas, S. *Istorija žemaitiška*, p. 93.

50 Ruso, Ž. *Ž. Rinktiniai raštai*, p. 106.

51 Daukantas, S. *Darbay senuju Lituwju yr Žemayczju* 1822. Kaunas: „Spindulio“ bendrovės spaustuvė, 1929, p. 40.

52 Daukantas, S. *Būdą senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių išrašė pagal senovės raštus Jokūbas Laukys*. Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1935, p. 26–34 (toliau – Daukantas, S. *Būdas*).

o žiemą negalėjo įsnigti. Nebuvo jokio kelio, žmogus eidavo vilkų ir meškų išmintu taku. Perskyrą tarp dienos ir nakties numanydavo iš bičių ūžesio drevėse, medžių žieduose. Keleiviai tankmėse kryptį atsekdamo pagal upelių tėkmę, medžiams numetus lapus žiemą – pagal žvaigždes. Vietos gyventojai buvo įpratę savo namus rasti pagal šuns ar gaidžio balsą. Dar 1564–1566 m. matininkai paliko nematuotas girias, nes daug kur nepajėgė įeiti su kirviu iškirsti. Vešli, žaliuojanti giria teikė protėviams pastogę, priedangą nuo atšiauraus oro, gynė nuo priešų, buvo visokių gėrybių klėtis – prasimaitinimo šaltinis (medžiojamų žvėrių ir paukščių mėsa, renkamos uogos, grybai, medus), kailiai naudoti aprangai, mediena indams skobti, žievės ir šakos – pintinėms gaminti. Kiaunių, ūdrų, audinių kailius keitė į geležį, druską, svetur parduodavo medų bei vašką ir t. t. Daug visko išvardijama, nurodant, kad ilgainiui tų girių vienkiemiuose senieji lietuviai, sėsliai buvo įsikūrę nemažu atstumu vienas nuo kito, kad girdėtų kaimyno gaidžio ar šuns balsą, išvengtų tarpusavio barnių ir gaisrų, persimetančių stovint troboms greta. O, išgirdę neramų šuns lojimą iš tolimos kaimynų sodybos, galėjo suskubti padėti ir patys nuo pavojaus apsisaugoti.

Kitose knygos vietose pateiktas apibendrinimas: senieji aukštaičiai ir žemaičiai savo giriose kaip pilyse apsisiautę ilgus amžius laimingai gyveno: turėjo savo tvarką, vyresnybę, diduomenę, kalbą, tikybą, buvo užmezgę ryšius su tolimalais kraštais – prekyvo. Tačiau šiandien, kaip apie savo gyvenamąją metą pratarmėje rašo Daukantas, – viso to nebėra: Lietuvos viešpačiai kalba svetima kalba, laikosi svetimos tvarkos. Lietuvių tauta yra prispausta kaimynų, tad jos savi-

tumo neliko, apie jį galima spręsti nebent iš rašytinių šaltinių. Padėčiai nusakyti vėlgį pasitelkiamas girios įvaizdis, tik vietoj senos, nuolat pavasarį atsinaujinančios, gyvybingos girios vartojamas žiemos meto vaizdas, kai vietoj vešlios lapijos aplinkui visur miške matosi styrančios juodos šakos, nes, pasak autoriaus, lietuvių tauta „<...> it girė žiemos laiku savo žagarus rodanti...“⁵³.

Kadangi varganą XIX a. pirmos pusės lietuvių tautos būvį Daukantas išreiškia šiuo nykiu žiemos miško simboliu, savaime suprantama, kad senovės lietuvių gyvenimą knygoje nurodančius papročius (plačiaja prasme) simbolizuoja sena galinga giria, natūrali miško gamtos įvairovė per vegetacinę suklestėjimą – pavasarį – vasarą – rudenį. Beje, pagal metų laikus autorius stengėsi pavaizduoti ir lietuvių senąsias šventes, jis rašė: „kaip yra keturios dalys metų laiko, taip buvo atliekamos keturios šventės“⁵⁴. (Pavasari – Trimpos (Jorės) šventė, vasarą – birželio mėnesį keturiolika dienų linksminosi per „Vainikų“ (Joninių) šventę, rudenį, pradėję javus pjauti, kelis kartus kėlė vaišes, t. y. Apjavų šventę, o vėliau, prieš žiemą, nuėmę nuo laukų visą derlių – Ilgių (Vėlinių) šventę, žiemą, senajam laikui susitinkant su naujuoju, buvo Kalėdos. Kai kurias iš tų švenčių, kaip matome, Daukantas savaip vadino, išvesdamas naujas žodžių prasmes, o vaizduojamas apeigas rekonstravo jungdamas lietuvių ir prūsų papročius, atskirai aprašytus istoriniuose šaltiniuose. Bet prie to nesustosime, kadangi apie autoriaus metodus, jų kritiką rašėme anksčiau).

⁵³ Daukantas, S. *Būdas...*, p. 7.

⁵⁴ *Ten pat*, p. 172.

Taigi matome, kad Daukanto sukurto girios simbolio prasmė – kontrastinga, dviejopa: laiminga laisvos tautos praeitis – su savitu būdu: ypatinga religija, lietuviškais administraciniais, socialiniais, kultūriniais papročiais, jų visuma išreikšta turtinga žalia giria, kurios opozicija – visų šių tapatybės bruožų netekusios carinės Rusijos okupuotos Lietuvos vaizdas – žiemos miškas ir kyšantys iš sniego stagarai.

Bruknelės simbolinė prasmė

Viskas pranyko: žuvo Lietuvos turtingas istorinis paveldas, išskyrus vieną išlikusią ypatybę. Todėl, aprašydamas liūdną žiemos vaizdą, Daukantas pridūrė: „ <...> it girė žiemos laiku savo žagarus rodanti, tarp kurių tiktai viena pati jų kalba, it žali bruknelė, nuo speigų apšarmojusi, lig šiai dienai tebžaliuoja, kaipo ženklas viso to buvusio“⁵⁵.

Citata nusako žiemos peizaže žaliuojančią bruknelę, tiesa, apšarmojusią, bet speigų nepaveiktą, gyvą. Tai lietuvių kalba, išlikusi kaime. Nors iš pradžių citatoje pateiktas paprastas bruknelės palyginimas su lietuvių kalba, toliau tai įvardijama žodžiu – ženklas. Vadinasi, turimas omenyje simbolis. Bruknelė, įkūnijanti lietuvių kalbą, yra vienintelis tuo metu lietuviškos tapatybės simbolis.

Lyginant su *Būde* aprašytu tankiu mišku, jo medžiais, bruknė – mažas krūmelis, iki 25 cm aukščio. Tačiau visžalis: žiemą vasarą žaliuojantis, t. y. atsparus klimato pokyčiams. Šioji augalo savybė kelia autoriui nuostabą. Jo dėmesį, be abejo, patraukė

ir puošybinė bruknės funkcija, kurią liaudis teikė Daukanto gyvenamuoju metu. Tais laikais buvo paprotys per iškilmes bruknių šakelėmis puošti aplinką. Pavasarį, prieš Velykas, kaimo žmonės, priskynę brukniečių, iš jų pindavo vainikus, kabindavo bažnyčioje. Bruknių vainikais išpuošta bažnyčia būdavo visą Velykų laikotarpį⁵⁶. Taip pat Verbų sekmadienį augalo stiebelį dėdavo į verbą ir nešdavosi į Mišias pašventinti⁵⁷. Prieš atlaidus ažuolų ir bruknių vainikais apipindavo koplytstulpius ir koplytėlių langus⁵⁸. Per vestuves jais apvainikuodavo jaunavedžių kėdes⁵⁹, pindavo nuotakai vainiką⁶⁰. Bruknių panaudojimas bažnytiniais tikslais kelia mintį dėl augalui teiktos religinės prasmės. Mat visžaliai augalai pagal krikščionių tradiciją reiškė amžiną gyvybę. Ne be reikalo bruknienojus puošybai naudojo per Velykas – Prisikėlimo šventę. Tai, kad bruknių šakelę dėdavo į verbas, galima spėti, jog bruknė gali siekti ir senesnę ikikrikščionišką tradiciją, kadangi verbai tyrinėtojai priskiria gyvybės medžio reikšmę. Be viso to, prisimintinos ir šio augalo naudingosios savybės. Iš bruknių uogų virdavo uogienę su kriaušėmis, tada nereikėjo dėti cukraus. Tiek uogas, tiek bruknių lapus panaudojo gydymo tikslams, nes jie pasižymėjo antibiotiniu poveikiu. Bruknių nuoviru gydydavo reumatizmą, inkstų skausmus ir kitas ligas. Gali būti, kad Daukantas ėmė domėtis ir šio augalo naudingumą: maistines bei gydomąsias

56 VURS F 169–590, Alsėdžių parapija.

57 LNM ES 1441 (4), Šakių apskritis, Būblių valsčius, Gudaičių kaimas.

58 LNM ES 54 (386), Šilalės rajonas, Upyna.

59 VURS F 169–590, Alsėdžių parapija.

60 Subačius, P. *Lietuvių tapatybės kalvė*, p. 120.

55 *Ten pat*, p. 7.

savybes, t. y. sveikumą, gyvybę stiprinantį poveikį. Aišku viena, kad bruknės atsparumas šalčiui, jos estetinės savybės darė jam įtaką, todėl su žaliąja bruknele palygino lietuvių kalbą, atsparią engėjams, išlikusią per tūkstantmečius. Autorius grožisi jos dailumu. Sako, kad kalba – tai Dievo dovana, joks kraugerys negali jos išplėšti. Net jeigu ilgainiui pavergta tauta visko netektų (valstybinės sąrangos, laisvės, tėvynės), kalba dar ilgai rodytų jos praeities išskirtinumą. Nėra nieko mielesnio žmogui – vargdieniui – kaip istorinius įvykius aptarti kalba, kuria jo protėviai šnekėjo⁶¹. Daukantas didžiuojasi lietuvių kalbos archaine kilme – panašumu su sanskritu ir antikinėmis – graikų, lotynų kalboms. Mat iki XIX a. pirmosios pusės lyginamoji kalbotyra buvo iškėlus lietuvių kalbos reikšmę mokslui. S. Daukantas rėmėsi toje srityje dirbusiais vokiečių mokslininkais Franzu Boppu, Peteriu Bohleniu, kurie lietuvių kalbą lygino su sanskritu, taip pat – rėmėsi danų kalbininku Rasmusu Rasku, priėjusiu išvados, kad antikinės ir germanų kalbos turi bendrą prokalbę, kuriai yra gimininga lietuvių kalba⁶². Daukantas piktinasi savo amžininkais Lietuvos didikais ir kunigais, besišaipančiais iš valstietiškos kalbos. Pažymi, kad per 600 metų krikščionys lietuviškai nedaug ką teparašė, išskyrus Joną Bretkūną, į lietuvių kalbą išvertusį Šventąjį Raštą, bet neišleistą; Mikalojų Daukšą, publikavusį savo pamokslus, Samuelį Boguslovą Chylinskį, išvertusį Bibliją, paskelbusį Naująjį Testamentą, Kristijoną Donelaitį, sukūrusį poemą „Metai“, kurią

publikavo Liudvikas Rėza⁶³. Daukantas lietuvių kalbai pagirti pateikia puikius užsienio inteligentijos atstovų, tokių kaip vokiečių rašytojas Gottholdas Ephraimas Lessingas, filosofas Immanuelis Kantas, itin vertinusių lietuvių kalbos grožį, liaudies dainų savitumą, atsiliepiamus. Matydamas, kad dar daug vertybių neužfiksuota, pats renka ir skelbia lietuvių tautosaką (dainas, pasakas, priežodžius), ragina tuo užsiimti kitus. Sudarinėja lietuvių kalbos žodyną su lotyniškais paaiškinimais (liko nuo A iki G raidės rankraštis), ruošia lietuviškai-lenkišką žodyną (2260 p., 3 tomai, liko nepaskelbtas rankraštis)⁶⁴.

Taigi, apmąstydamas lietuvių kalbos senumą, grožį ir socialinę padėtį XIX a. pirmoje pusėje, Daukantas tai išreiškė žalios apšarמושios bruknelės simboliu, jį žavėjusios atsparumu, naudingumu, kukliu puošnumu ir, matyt, religine amžinos gyvybės prasme.

Lietuvės moters paveikslas

Darbu pratarmėje skaitome: „ne dėl motytų vyrų ir galvočių, bet dėl tų motinų rašiau, kurios geb savo vaikams darbus jų bočių prabočių pasakoti, o be raštų daug kartų apsirink“⁶⁵. Šitoks švietėjiškos veiklos nukreipimas į motinas kelia paralelę su Jano Jacqueso Rousseau mintimis. Prancūzų rašytojas savo pedagoginiame veikale „Emilis, Arba apie auklėjimą“ svarbiausią vaidmenį vaiko auklėjime skiria motinai. Taip gamtos sutvarkyta, kad nuo kūdikystės

61 Daukantas, *Darbay*, p. 20–21; Daukantas, *S. Istorija žemaitiška*, p. 117–121.

62 Merkys, V. *Simonas Daukantas*, p. 103.

63 Daukantas, *S. Istorija žemaitiška*, p. 119.

64 *Ten pat*, p. 122–124; Naujokaitis, P. *Lietuvių literatūros istorija*, p. 243.

65 Daukantas, *S. Darbay*, p. 6

2. Moteris su nuometu (M. Boreikaitės–Kosuchinienės piešinys. Kn. Glemžaitė, M. Kupiškėnų vestuvininkai. Kaunas, 1936).

motina, o ne tėvas, formuoja vaiką, ugdo jo sielą. Jeigu klysta dėl priemonių, reikia motiną apšviesti⁶⁶. Kaip matėme, panašiais žodžiais nusakoma motinos svarba Daukanto knygoje *Darbai*: „be raštų jos daug kartų apsirink“ (vadinasi, reikia pamokyti). Panašumas rodo, kad Daukantas skaitė Rousseau *Emilį*, juo sekė. Daukanto manymu, geriausia šviečiamoji priemonė savo krašto motinoms yra Lietuvos istorija. Tad kaip svarbiausią vaidmenį jis teikė motinoms įdiegti vaikams nuo kūdikystės pirmąsias žinias iš Lietuvos istorijos. Lygiai toks pat jų vaidmuo perduodant iš kartos į kartą

66 Руссо, Ж. Ж. *Эмиль или о воспитании*. С. Петербург, с. 11–12.

lietuvių kalbą. Jis rašo: „Tas yra dar stebuklingesniu, jog tą prosenovę mūsų kalbos ne raštai mūsų kunigų užlaikė per tūkstančius metų iki šiai dienai, nes [bet] mūsų išmincingos kalnėnų ir žemaičių motinos savo apkerpėjusiuose tarp girių nameliuose“⁶⁷. (Žodį *stebuklingesnis* reikia suprasti kaip keliantį nuostabą, stebinantį dalyką). Įdomu ir tai, kad savo istorinėje knygoje *Darbai*, dėstydamas apie proistorinę Lietuvą, į moteris atkreipia dėmesį iškart po to, kai aprašo didingas girias. Sujungdamas tuos du epizodus, vaizduoja ilgai giria ėjusį žmogų, pagaliau pasiekusį laukymę: „Eidamas tenai keleivis pasiilgo iki puikuotas lankas, išvingurtas upeles išvydo ir anose gražias lietuves, žemaites it rožes (lelijas), begrėbiančias snieginuose nuometuose, baltuose marškiniuose, it gulbes svyruojančias“⁶⁸. Toliau seka lietuvių vyrų aprašymas. Toks vaizdų išdėstymas, susiejant juos su giria, logiškas, kadangi, kaip matėme, senovės lietuviai gyveno giriose.

Daukanto laikais vasarą moterys dirbdavo apsilvilkusios drobinius marškinius. Jų išvaizda kelia pasigėrėjimą stebėtojui, kuris jas lygina su gulbėmis: „begrėbiančios snieginuose nuometuose, baltuose marškiniuose it gulbės svyravo“. Šis palyginimas vėliau perkeliamas į kitą istoriko knygą *Būdas*: „dirvose, pievose triūsėdamos it gulbiai svyravo“⁶⁹. Čia, detalizuojant moters aprangą, dar nurodoma pailga balta skraistė (*sage, sagše* vadinama), kuria apsisiausdavo lietingu oru, susedamos ant peties. Žiemą, papildoma autorius, tokį apdangalą naudodavo

67 Daukantas, S. *Būdas*, p. 8.

68 Daukantas, S. *Darbai*, p. 40; Daukantas, S. *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1976, T. 1, p. 97.

69 Daukantas, S. *Būdas*, p. 61.

iš vilnos, o Žemaitijoje ir Kurše pečius dengdavo ne vien balta, bet ir dryžuota skraiste.

Grįžtant prie ankstesniojo vaizdo *Darbuose*, minėtina, kad grėbėjos iš pradžių yra lyginamos su rožėmis / lelijomis. Tradiciškai, tautosakos duomenimis, su lelijėle, rečiau rože, buvo lyginama jauna mergina; vedusios moters taip niekas nevadino. Tuo tarpu Daukantas, pradėjęs sakinį apie rožę / leliją, jį užbaigia nuometuotos moters pavaisku. Vadinasi, glaustai apibendrina pievoje besidarbuojančias merginas ir moteris. Toks stiliaus glaustumas jam būdingas, kaip minėta, rašant pirmoje istorinėje *Darbu* knygoje apie girias.

Esminis išvaizdos skirtumas, kuo senovėje moterys skyrėsi nuo merginų, buvo galvos danga. Moters galvą dengė nuometas, kuris būdavo jai užrišamas per vestuves. Nuo to laiko moteris negalėjo jo nusiimti net dirbdama įvairius darbus – lauke ar namuose, pavyzdžiui, kūrenant krosnį, o jei be nuometo trumpam bėgdavo ko nors pasiimti per kiemą į klėtį, užsidengdavo delnais galvą, kad niekas nematytų, nes ištėkėjusiai moteriai pasirodyti be nuometo buvo didžiausia gėda⁷⁰. Nuometas buvo privaloma vedusios moters aprangos dalis: rodė jos statusą viešumoje, kasdieniniame gyvenime. Jau nuo XVI a. jis minimas rašytiniuose šaltiniuose⁷¹.

Nuometą sudaro 50–70 cm pločio iki 4–3,5 metrų ilgio namų darbo drobė. Kai, prieš rišant tą drobę, ties jos viduriu uždėdavo moteriai ant galvos, abu drobės galai siekdavo žemę. Tokio dydžio audeklui jį įvairiai sulankstant ir perkaišant apmuturiuodavo iš visų pusių galvą. Ant galvos atsirasdavo

lyg balta kepurė, nuo kurios drobė krito ant pečių, susiklostė ant krūtinės, o du skirtingo ilgio jos galai kabėjo palikti ant nugaros (2 pav.). Moterys prisiminė, – etnografų užrašyta, – taip ryšint būdavo nepatogu ir karšta atlikti įvairius darbus. Nuometas Kupiškio ir Panevėžio r. nešiotas iki XIX a. pabaigos. Tada tai jau buvo iškilminga galvos danga, nenaudota kasdien, bet tik per kaimo šventes, einant į bažnyčią⁷². Daug kur Lietuvoje nuometą pakeitęs iki XIX a. antros pusės dėvėtas nuometėlis – trumpesnis ir paprasčiau užrišamas rankšluoščio tipo raištis⁷³. Ilgainiui tiek nuometas, tiek nuometėlis išnyko, įsivyravo skarelė.

Tačiau Daukanto laikais moterys darbuodavosi su nuometais, būtent tokias – baltas kaip gulbes – istorikas galėjo stebėti kai kur Lietuvoje, rinkdamas tautosaką. Tai padarė neišdildomą įspūdį, turint omenyje ir jo apmąstyta baltos spalvos apeiginę prasmę senovėje. Rašytinių šaltinių duomenimis, baltai apsitaisęs būdavo žilagalvis baltų vyriausiasis žynys. Dėl to jį vadindavo, pasak autoriaus, balta galva⁷⁴. Lygiai taip pat tituluojamos ir moterys: „žmonos ir našlės baltais nuometais mandagiai savo galvas rutulo, nuo ko baltomis galvomis vadinosi“⁷⁵.

Išlaikiusių gimtąją kalbą motinų būdingiausiai broožai yra išmintis, darbštumas. *Būde* išvardijami kasdieniai jų užsiėmimai:

72 Dulaitienė-Glemžaitė, E. *Kupiškėnų senovė*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958, p. 150–151; *Lietuvių etnografijos broožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964, p. 364–365.

73 Lazauskaitė, E. ir kt. *Lietuvių etnografijos enciklopedinis žodynas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 194.

74 Daukantas, S. *Būdas*, p. 203.

75 *Ten pat*, p. 60.

70 Bernotienė, S. *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab. – XX a. pr.* Vilnius: Mintis, 1974, p. VII.

71 *Ten pat*.

namuose verpia, audžia, siuva, gamina maistą, palaiko švarą, liubia gyvulius, o vyrams kovojant su priešu, atlieka sunkius laukų darbus – aria, sėja, šienauja, nuima derlių, – autorius žodžiais, *visą ūkį velka*. Nuo to moteris buvo vadinama *ūkio vilkėja*. Kiekviena lietuvė laikė garbe taip vadintis. Suminėjęs visus darbus, Daukantas vėl neišlaiko nesižavėjęs: „kas dar yra stebuklingesniu: rūstoje ir kruvinoje dienoje motriškosios stojo į karę lygiai su vyriškaisiais...“⁷⁶.

Taigi matome, kad nuometuotos baltos lietuvės paveikslą istorikas sukūrė ne savo epochai išreikšti. Tai buvo projekcija į archajinę praeitį. Išryškėjo lietuvių pramotės vaizdinys: *ūkio vilkėjos*, per kartas ugdytūs vaikus, juos mokinusios tėvynės meilės, gimtosios kalbos, kovojusios greta vyrų. Todėl pirmoje savo istorijos knygoje šiam įvaizdžiui mūsų autorius suteikia amžinybės matmenį, pastebėdamas, jog ant tų pramočių kaulų seniai jau saulė ir žvaigždės spindi⁷⁷.

Tad pradėję nuo Daukanto teiginių apie motiną palyginimo su Rousseau, vis dėlto matome, kad kuriant šį simbolį buvo ne vienas įkvėpimo šaltinis. Daukantas ima faktus iš gyvenamo meto lietuviškos kaimo aplinkos, liaudies buities, darbų ir aprangos, kai moterys dar rengėsi savo rankų darbo baltais drobiniais apdarais. Norėdamas rekonstruoti senovę, tuos faktus mūsų autorius palygino su XVII a. Prūsijos lietuvių etnografiją nušvietusio Teodoro Lepnerio aprašais knygoje „Prūsų lietuvis“⁷⁸, kurią ir nurodo *Būdo* išnašose.

76 *Ten pat*, p. 65–66.

77 Daukantas, S. *Darbay*, p. 21.

78 Mūsų dienomis veikalas išleistas lietuvių kalba: Lepneris, T. *Prūsų lietuvis*, vertė ir pratarmę parašė V. Gerulaitienė. Vilnius: LLI leidykla, 2011.

Pagalčiau, pabrėždamas lietuvės motinos narsumą, remiasi greičiausiai ir savo šeimos patirtimi – 1795 m. mamos dalyvavimu su vyru ir trimis dieveriais Tado Kosciuškos sukilimo įvykiuose. Tai Daukantas įrašė motinai pastatytame antkapiniame paminkle Lenkimų bažnyčios šventoriuje⁷⁹.

Lietuvos laisvės simboliai

Antikos istoriko Kornelijaus Nepoto (Cornelius Nepos) biografinis darbas „Garsių vyrų gyvenimai“ skirtas iškiliems graikų ir romėnų valdovams, karvedžiams, oratoriams, poetams Europoje, neišskiriant nė LDK, vėlyvaisiais laikais tapo pamėgta mokykline lektūra⁸⁰. Daukantas, atrinkęs iš jos tekstus apie karvedžius, išvertė iš lotynų į lietuvių kalbą. Šitaip darydamas, jis tikėjosi, kad Lietuvos jaunimas iš klasikinės senovės karvedžių pasimokys, kaip tapti doram ir teisingam piliečiui, narsiai ginti Tėvynę. Vertimą galėjo įkvėpti ir prancūzų filosofas Janas Jacquesas Rousseau, pasakojantis autobiografinėje knygoje „Išpažintis“, kad nuo vaikystės labiausiai mėgęs skaityti apie antikinius didvyrius Plutarcho biografijų rinkinį. Tai ugdė jo laisvą, tironijai nepakančią dvasią, išsvermę ir heroizmą. Vadinasi, ir Rousseau⁸¹, ir Daukanto auklėjimo metodas – sutelkti visuomenės dėmesį į sektingus pavyzdžius. Aptardamas, kokie pavyzdžiai tam tinka, Rousseau filosofiniame romane „Julija arba Naujoji Eloiza“

79 Merkys, V. *Simonas Daukantas*, p. 8.

80 *Slownik pisarzy antycznych* pod red. Anny Swiderkowskiej, Warszawa: Wiedza powszechna, 1852, p. 325; Lebedys, J. *Simonas Stanevičius*, p. 81, 164.

81 Rousseau, J. J. *Julija, arba Naujoji Eloiza*. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 52–55, 199.

rašo, kad iš Antikos laikų mus žavi ne Krezo turtai, Nerono galybė, bet didvyriai, – kilnaus elgesio žmonės – sąžiningi, drąsūs, mylėję Tėvynę, aukoję už ją savo gyvastį. Jis tęsia: patraukliausia yra tos šalies istorija, kurioje randi daugiausia dorybingų ir įdomių charakterių, iš kurių gali pasimokyti⁸². Taip Rousseau nuo antikinių herojų skaitytoją priveda prie atskiros šalies istorijos. Jis rašo: duokite medžiagos apie tokio charakterio žmones ir atsiras gerų istorikų. Daukantas, mokėdamas prancūzų kalbą, perskaitęs tuos žodžius, negalėjo nesusimąstyti apie Lietuvos istoriją, kurioje ilgus amžius vykstant atkaklioms kovoms su kryžiuočiais bei kitais priešais išliko daug didvyriškų pavyzdžių. Tačiau paprastas žmogus jų nežino. Todėl jau pirmame istorijos veikale *Darbai*, skirtame liaudžiai, t. y. lietuviams motinoms, jis aprašo didvyriškas senovės lietuvių kovas ginant Tėvynės laisvę. Tas pats vaizduojama ir kituose Daukanto istorijos variantuose, kur pagrindiniai herojai yra sumanūs karvedžiai – Lietuvos kunigaikščiai. O štai autoriaus pastangomis išleistame istoriniame veikale *Būdas* sužinome, kad patriotizmas praeityje buvo kiekvieno lietuvių savybė: „Liuosybę savo per vis mylėjo ir godojo, už kurią visos pasaulės aukso nebūtų ėmusys <...>, vergybės neapvežėjo ir už velnių darbą turėjo“⁸³. „Neapvežėti“ reiškia neapkęsti. Vadinas, seniau lietuviai už jokių pinigų nebūtų sutikę atsisakyti Tėvynės laisvės, kurios pasekmė – vergija, šią laikydami velnio išmislis. Daukanto manymu, ne tik kalba, bet ir tautos būdas yra Dievo leistas⁸⁴. Laisvė, kaip prigimtinė žmonių savybė, atsispindėjo

jų išvaizdoje, žodžiuose, elgesyje: „stovyla, kalba ir kožnas žingsnis reiškė visus liuosus esančius“⁸⁵. Piliečių narsybė ir kantrybė yra tipiška autoriaus formuluotė. Norėdamas pagirti istorinių įvykių dalyvius Daukantas teigia, kad jie kovojo su didele narsybe ir kantrybe dėl liuosybės, t. y. laisvės. Jis nusako senovės lietuvių kariuomenę – raitelius ir pėsčiuosius, jų ginklus, šarvuotę, puolimo ir gynybos būdus. Pažymi, kad darbų imdavosi noriai, netingėdami. Daug laiko praleisdavo giriose – medžiodavo stumbrus, šernus, vilkus ir kitus žvėris. Buvo stiprūs, pvz., pajėgdavo vilką įveikti arba baslio storumo eglę, pušį viena ranka išrauti. Iš mažumės neišlepę, užsigrūdinę. Berniukai mokėsi pakęsti vargus, šaltį, alkį, tapti vikrūs, greitai dirbant, kad ne vaikais, bet vyrais būtų vadinami⁸⁶.

Aprašo pilis, pastatytas patogiose, natūralių gamtos kliūčių apsaugotose vietose. Dažniausiai – prie ežerų, pelkių, ant kalnų, upės vingyje ar dviejų upių santakoje, sustiprintas pylimais, apsauginiais grioviais, aukštomis sienomis. Jas atkakliai ir dažnai sėkmingai nuo priešų apgynė lietuvių protėviai. Jie niekad nenusimindavo, autoriaus žodžiais, net braidžiodami savo brolių kraujuose, ant jų kūnų laisvę apgindavo, o neįstengdami atsilaukyti, pilies griuvėsiuose žūdavo, bet priešams nepasiduodavo⁸⁷. Šitokią žūtibūtinės kovos tradiciją Daukantas sieja su senąja lietuvių religija, pagal kurią išpažįstamas šiapusinio gyvenimo tęstinumas po mirties. Tai reiškia: jeigu šiame pasaulyje žmogus yra laisvas, tai ir kitame toks bus. Iš čia įsitikinimas, kad geriau savo pilyje laisvam žūti nei priešų vergu (jo

82 *Ten pat.*

83 Daukantas, S. *Būdas*, p. 57.

84 *Ten pat.*, p. 25.

85 *Ten pat.*, p. 53.

86 *Ten pat.*, p. 67–69.

87 Daukantas, S. *Darbai*, p. 4.

gyvuliu) tapti. Toliau Daukantas šią mintį sukrėščionina reziumuodamas: tik kantriai ir drąsiai kariaudami, lietuviai tegalėjo sau dangų įgyti. *Darbų* pratarinėje retoriškai klausia: ką pasakytų protėvis šiandien (t. y. Daukanto gyvenamu laiku), pamatęs savo palikuonių padėtį, kad šie yra nelaisvi – darbo gyvuliams prilyginti. Vis dėlto net šioji padėtis negali išdildyti laimingų laisvės dienų atminimo. Nubraukęs nuo kaktos prakaitą, pažvelgęs į netoliese stūksančias pilies liekanas lietuvis taria: „Šitai ženklai liuosybės mano bočių, prabočių“⁸⁸. Vadinasi, Daukantas pilių griuvėsius Lietuvoje laiko laisvės simboliais. Dėl senovėje čia įvykusių daugkartinių kovų, kurių metu nuo užpuolikų būdavo apginta Tėvynės laisvė. Šių Daukanto teiginių teisingumas yra nenuginčijamas, seniai patvirtintas istoriniais faktais.

Jei pasigilintume, kas yra drąsa, rastume duomenų, kad ją įvardyti ir apibrėžti bandė įvairūs praeities mąstytojai. Pvz., garsusis graikų išminčius Aristotelis drąsą vadino dorybe, siejo su vyriškumu ir protingu elgesiu. XVII a. anglų materializmo atstovas Thomas Hobbesas, anksčiau už Rousseau rašęs apie visuomenės sutartį, narsumu vadino bandymą išvengti blogio, jam priešinant, bei stengiantis jį įveikti⁸⁹. Istorikų tyrimai rodo, kad mūsų protėviai gerai identifikuodavo blogį, su juo susigrumdavo ir įveikdavo. Net priešai turėjo pripažinti jų drąsą, – lietuvių karių narsumas pažymėtas vokiečių kronikose⁹⁰. Be galingų tvirtovių, ištvermingos jų gynybos Lietuva nebūtų atlaikiusi 200 metų tukusių

kryžiuočių antpuolių⁹¹. Pareiga kovoti buvo perduodama iš kartos į kartą. Tikra ir tai, kad pilys, kaip rašė Daukantas, buvo statomos santakose, iš kelių pusių upių ir pelkių apsaugotose vietose. Gyventojai įrengdavo per pelkes po vandeniu savitus kelius – kūrindas, nežinomas kryžiuočiams. Bet svarbiausias dalykas, kuris minimas ir vokiečių kronikose, buvo gynybinis mūsų pilių stiprumas. Atsistatydavo taip, kad, atvykę prie pilies ir pamatę ją paruoštą gynybai, priešai nedrįsdavo pulti. Vadinasi, atakuoti vengta tiek dėl stiprios pilies, tiek dėl gynėjų ryžto, drąsos. Aukštutinė ir Žemutinė pilys Vilniuje niekada nepasidavė ir nebuvo užimtos⁹². Vilniaus pilys dėl jų išskirtinės svarbos – LDK sostinės, valstybės centro – istoriškai įgavo valstybingumo simbolinę reikšmę. T. y. Žemutinė drauge su Aukštutine pilimi Vilniuje sudaranti vieną kompleksą, ir šiandien yra laikoma Lietuvos valstybingumo simboliu. Todėl kai Lietuvoje atstatomos kai kurios praeityje buvusios reikšmingos pilys (pvz., Trakų pilis), o šiandien rengiamasi kitų regioninių pilių atkūrimui, juo labiau atstatyti dera ir sostinės Aukštutinę pilį – Lietuvos valstybingumo simbolį. Suprantama, pirmiausia būtina iš esmės sutvirtinti pilies kalną, kad neslinktų šlaitai. Lietuvos specialistai turėtų kreiptis į Europos Sąjungos struktūrinius fondus, kol dar laikas, dėl Vilniaus Aukštutinės pilies atstatymo.

Išvados

Kultūrologinėje knygoje „Būdas senovės lietuvių – kalnėnų ir žemaičių“ išreikštas lie-

88 Daukantas, S. *Raštai*, T. 1, p. 37.

89 Udžila, J. *Šimtas etikos mįslių*. Vilnius: Vaga, 1983, p. 55, 119.

90 Arnold, U. *Studien zur Preussischen Historiographie des 16. Jahrhunderts*, Bonn, 1967, S. 18.

91 *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, red. J. Jurginis. Vilnius: Mintis, 1964, p. 109.

92 *Ten pat*, p. 108–109.

tuviškas identitetas – aprašyti unikalūs tautos broožai gilioje senovėje, kurie tuo metu, kai rašė Daukantas, – XIX a. pirmoje pusėje, – išskyrus lietuvių kalbą, nebeegzistavo. Kaip neegzistavo ir knygoje įkūnyta laisvė, Daukanto laikyta didžiausia vertybe, pagrindžiančia ir leidžiančia plėtotis tautos savitumui.

Ieškodamas lietuviškumo požymių, Daukantas rėmėsi rašytiniais šaltiniais, savo meto atliktais istoriniais tyrimais, Lietuvos kaimo papročiais, tautosaka, išsilavinusios visuomenės mentalitetu, kurio pagrindas – Apšvietos kultūra. Ne vien *Būde*, bet ir kituose savo istoriniuose veikaluose („Darbai senovės lietuvių ir žemaičių“, taip pat „Istorija žemaitiška“) sukūrė keturis ryškius simbolius. Visiems jiems daugiau ar mažiau įtakos turėjo prancūzų filosofo Jeano Jaqueso Rousseau idėjos, aprašytos šio autoriaus socialiniuose kūriniuose, biografiniame romane ir pedagoginio pobūdžio veikaluose.

1. Akivaizdi Apšvietos įtaka, sekant Rousseau, pastebima girios simboliuje. Žaliuojančios girios vaizdas simbolizuoja senąją Lietuvos valstybės ir tautos tapatybę su administracinių, religinių, kultūrinių papročių visuma. Šią reikšmę padeda suvokti didingai giriai priešinamas žiemos vaizdas, kuriuo išreikšta okupuota XIX a. pirmosios pusės Lietuva. Nusakydamas priešistorinę Lietuvos girią, Daukantas panaudojo J. J. Rousseau valstybės filosofijoje,

ypač traktate „Samprotavimas apie žmonių nelygybės kilmę ir principus“, pavaizduotą pirmųjų miškų motyvą. Daukanto ir Rousseau panašumas atsiskleidžia per vaizdo bei minčių bendrumą ir panašias teiginių formuluotes. Be to, autorius remiasi taip pat kitais šaltiniais, nurodytais *Būdo* išnašose.

2. XIX a. tebevartotą kaime lietuvių kalbą, kuri traukė užsienio tyrinėtojų, nustačiusių jos senumą bei panašumą sanskritui, dėmesį, Daukantas išreiškė pasitelkdamas žalios, speiguose apšarmojuosios, bruknelės simbolį. Jam susiformuoti reikšmės turėjo tradicinis lietuvių liaudies požiūris į šį visžalį augalą, turint omenyje jo atsparumą šalčiui, naudingumą maistui ir gydymui, o drauge su tuo – bruknienojų panaudojimą Daukanto laikais Lietuvos kaime puošiant bažnyčias bei savo namus per šventes

3. Verta pagarbos lietuvių motina, išmintinga, darbšti, per tūkstančius metų išlaikiusi ir perdavusi iš kartos į kartą lietuvių kalbą. Taurus jos simbolis – balta kaip gūlbė, apsirengusi savo darbo drobiniais drabužiais, su nuometu ant galvos.

4. Senovės pilys – iki XIX a. išlikę jų griuvėsiai – tai iškalbingi laisvės simboliai, liudijantys protėvių kovas dėl laisvės, laimėtas pergales prieš užpuolikus.

Daukanto simbolika, jo mintys yra aktualios ieškant lietuviško tapatumo šaknų ir šiandien.

Šaltiniai

Vilniaus universiteto rankraščių skyrius, etnografinių ekspedicijų medžiaga – VURS

Lietuvos Nacionalinio muziejaus fondai, papročių aprašai – LNM ES

Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, per etnografines ekspedicijas surinkta medžiaga – LIIR

Literatūra

Akimova, A. *Volteras*, Vilnius: Vaga, 1984.
Aleksandravičius, E., Kulakauskas, A. *Carų valdžioje: XIX amžiaus Lietuva*. Vilnius: Baltos lankos, 1996.

Arnold, U. *Studien zur Preussischen Historiographie des 16. Jahrhunderts*, Bonn, 1967.

Bernotienė, S. *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab.–XX a. pr.* Vilnius: Mintis, 1974.

- Bončkutė, R., Subačius, G. Simono Daukanto „Istorijos žemaitiškos“ rankraščio ir publikavimo istorija, *Daukantas, S. Istorija žemaitiška*. Vilnius: Vaga, 1995, T. 2.
- Brazaitis, J. *Raštai*, Chicago: Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1980, T. 1.
- Burba, A., Silvestraitis M. D. S. Daukanto bijografija, *Lietuvių atgimimo studijos. Simonas Daukantas*. Vilnius: Viltis, 1993, T. 5.
- Daukantas, S. *Darbay senųjų Lituwu yr Žemaycziu 1822*, spaudai paruošė Vlaclovas ir Mykolas Biržiškai. Kaunas: „Spindulio“ bendrovės spaustuvė, 1929.
- Daukantas, S. *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955.
- Daukantas, S. *Istorija žemaitiška*. Vilnius: Vaga, 1995, T. 1.
- Daukantas, S. *Būdą senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių išrašė pagal senovės raštus Jokūbas Laukys*. Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1935.
- Dulaitienė-Glemžaitė, E. *Kupiškėnų senovė*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958.
- Genzelis, B. *Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje (XIX a.)*. Vilnius: Mintis, 1972.
- Grigas, K. Beletristinio ir mokslinio stiliaus pradai Simono Daukanto „Būde“. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos. Simonas Daukantas*. Vilnius: Viltis, 1993, T. 5: p. 133–141.
- Jučas, M. *Baudžiavos irimas Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1972.
- Janulaitis, A. Simanas Daukantas. Jo gyvenimas ir vargai (1793–1864). *Lietuvių tauta*, 1919, kn. 2, p. 244–284.
- Kalnius, P. *Žemaičiai: XX a. – XXI a. pradžia*. Vilnius: Mintis, 2012.
- Kojalavičius-Vijūkas, A. *Šventasis Lietuvos Didžiosios kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, vertė S. Narbutas. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2015.
- Kunzmann, P., Burkard, F.P., Wiedmann, F. *Filosofo atlasas*, vertė G. Sodeikienė, mokslinis red. T. Sodeika, antras leidimas. Vilnius: Alma littera, 1999.
- Lazauskaitė, E. ir kt. *Lietuvių etnografinės enciklopedinis žodynas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015.
- Lebedys, J. *Lituanistikos baruose*. Vilnius: Vaga, 1972.
- Lebedys, J. *Simonas Stanevičius*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955.
- Lepneris, T. *Prūsų lietuvis*, vertė ir pratarmė parašė V. Gerulaitienė. Vilnius: LLI leidykla, 2011.
- Lietuvių etnografinės broožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964.
- Lietuvių karas su kryžiuočiais*, red. J. Jurginis. Vilnius: Mintis, 1964.
- Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- Merkys, V. *Simonas Daukantas*. Antras papildytas leidimas. Vilnius: Vyturys, 1991.
- Naujokaitis, P. *Lietuvių literatūros istorija*, Brooklyn: JAV LB Kultūros fondas, 1973.
- Rousseau, J. J. *Julija, arba Naujoji Eloiza*, vertė E. Viskanta ir V. Jurgutis. Vilnius: Alma littera, 1997.
- Ruso, Ž. Ž. *Rinktiniai raštai*, vertė L.A. Skūpas. Vilnius: Mintis, 1979.
- Słownik pisarzy antycznych* pod red. Anny Swiderkowy. Warszawa: Wiedza powszechna, 1852.
- Subačius, P. *Lietuvių tapatybės kalvė*. Vilnius: Aidai, 1999.
- Tvaskienė, J. Griūvantis kalnas – interesų apsuptyje. *Lietuvos žinios*, 2016 m. gruodžio 17 d.
- Udzila, J. *Šimtas etikos mįslių*. Vilnius: Vaga, 1983.
- Vėlius, N. Simonas Daukantas (1793–1864). *Lietuvių mitologija*. Vilnius: Mintis, 1995, T. 1.
- Viliūnas, D., Aleksandravičius, V. *Jeanas-Jacquesas Rousseau ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016.
- Viliūnas, D. *Filosofofilija Vilniuje XIX amžiaus pirmoje pusėje*, Vilnius, 2014.
- Žukas, S. *Simonas Daukantas*. Kaunas: Šviesa, 1988.
- Руссо, Ж. Ж. *Эмиль или о воспитании*. С. Петербург, 1912.